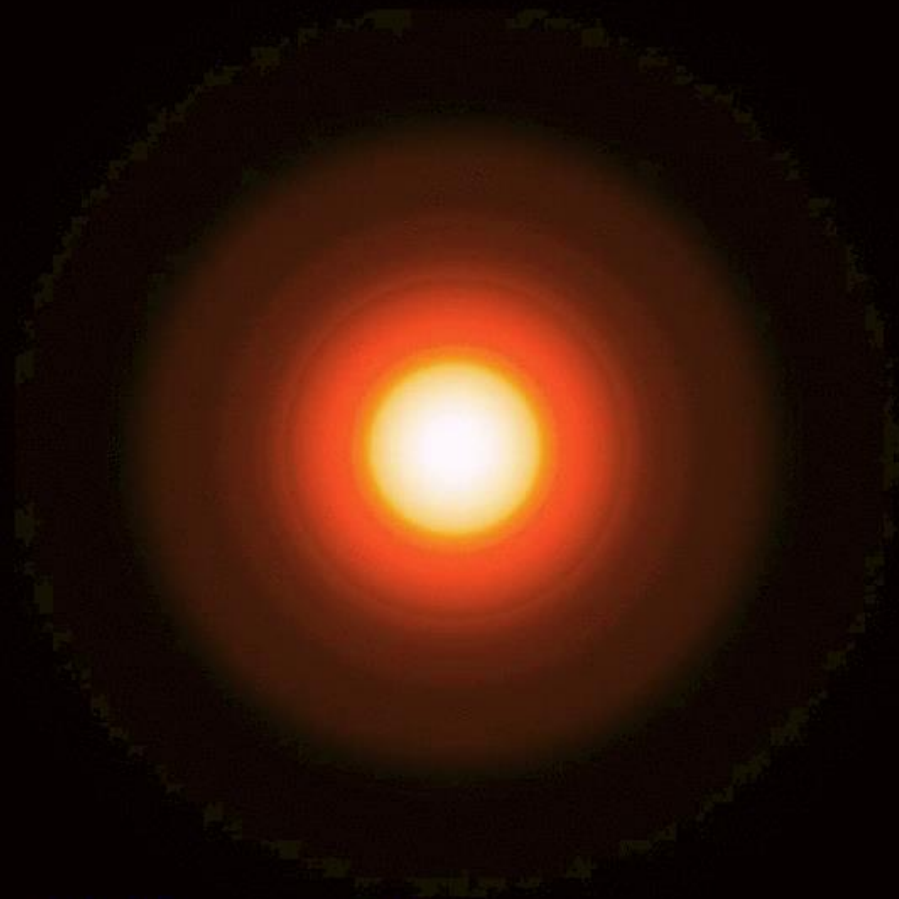

AGB csillagok

10 AU

2.175 μm - C2

SCep-32931 (W. Nowotny, Univ of Vienna)

Kiss Miklós PhD

Gyöngyösi Berze Nagy János
Gimnázium

11. Berze Természettudományos
Önképzőköri Tábor Mátraszentistván
2018. 07. 9-13.

Mi a csillag?

- pontszerűnek látszó
- sugárzó
- Miért forró?
- Miért sugároz?

Fizikai alapok

Állapotegyenlet: $pV = NkT$

Gravitációs energia: $E = -f \frac{Mm}{r} \rightarrow E_{\text{gömb}} = -\frac{3fM^2}{5R} \rightarrow$

Pauli-elv, elektrondegeneráció

Normál eset $p \sim T$

Degenerált esetben a hőmérséklet nem nő együtt a nyomással

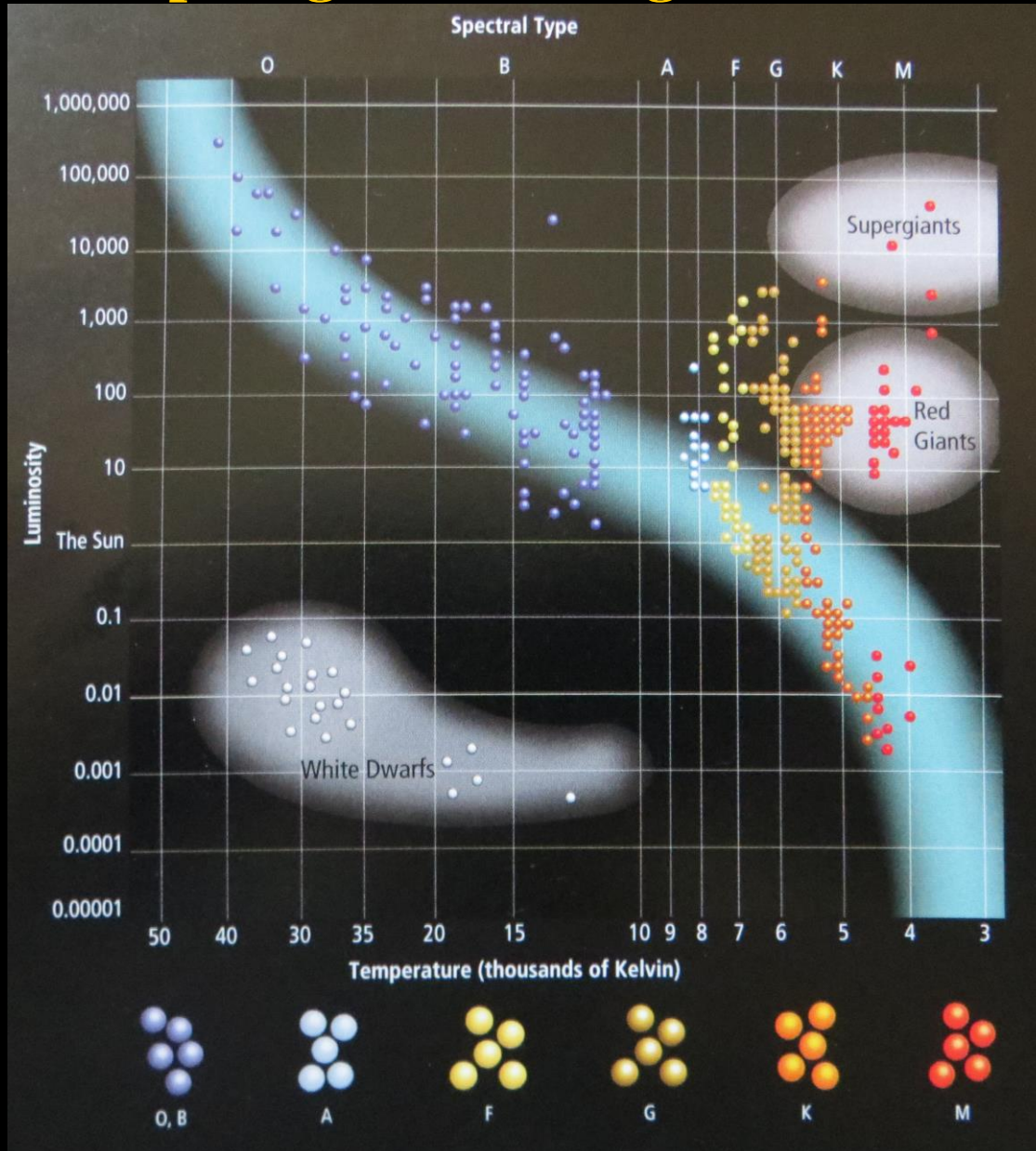
Néhány, a csillagokat jellemző mennyiség

- Látszólagos fényesség
- Távolság (módszerek, pl. Cefeidák)
- Abszolút fényesség
- Hőmérséklet (szín)
- Tömeg (a fényesség és a tömeg kapcsolata: $L \sim M^{3-4}$)

Csillagméretek

Herzsprung-Russel-diagram (HRD)

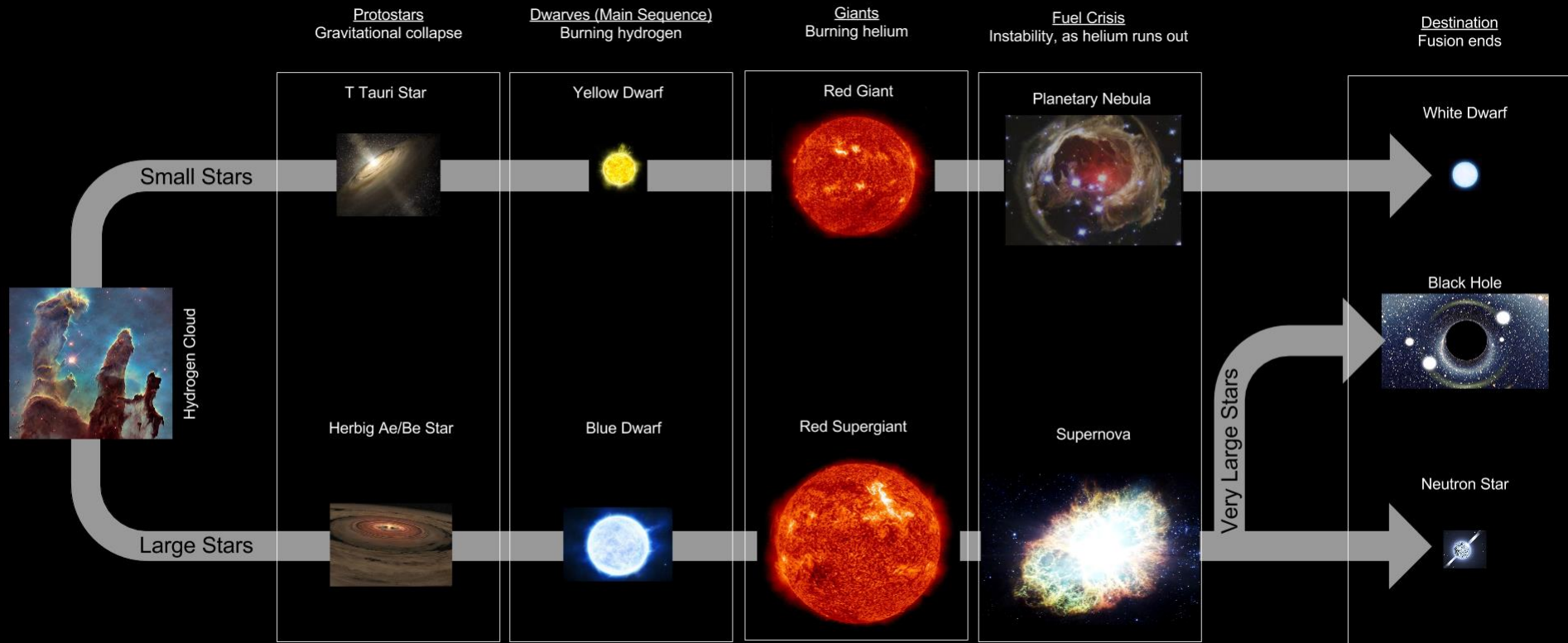

– Főszorozat

– Vörös óriások

– Fehér törpék

Csillagfejlődés

Honnan a kisugárzott energia?

Alap: Gamow 1928, alfa részecskék alagúteffektusa

Bethe ((1906-2005) Nobel-díj 1967)-Critchfield (1910-1994) p-p ciklus 1938!,

Bethe-Weizsäcker (1912-2007) CNO ciklus)

Bethe

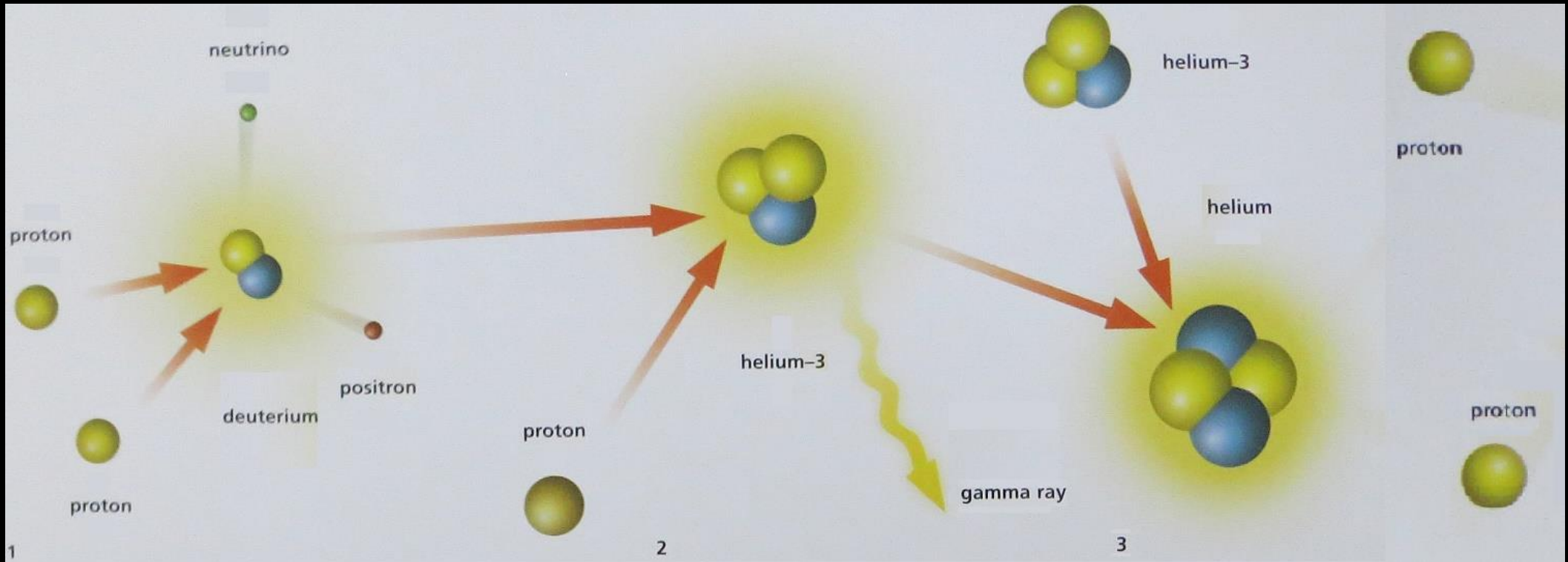
Critchfield

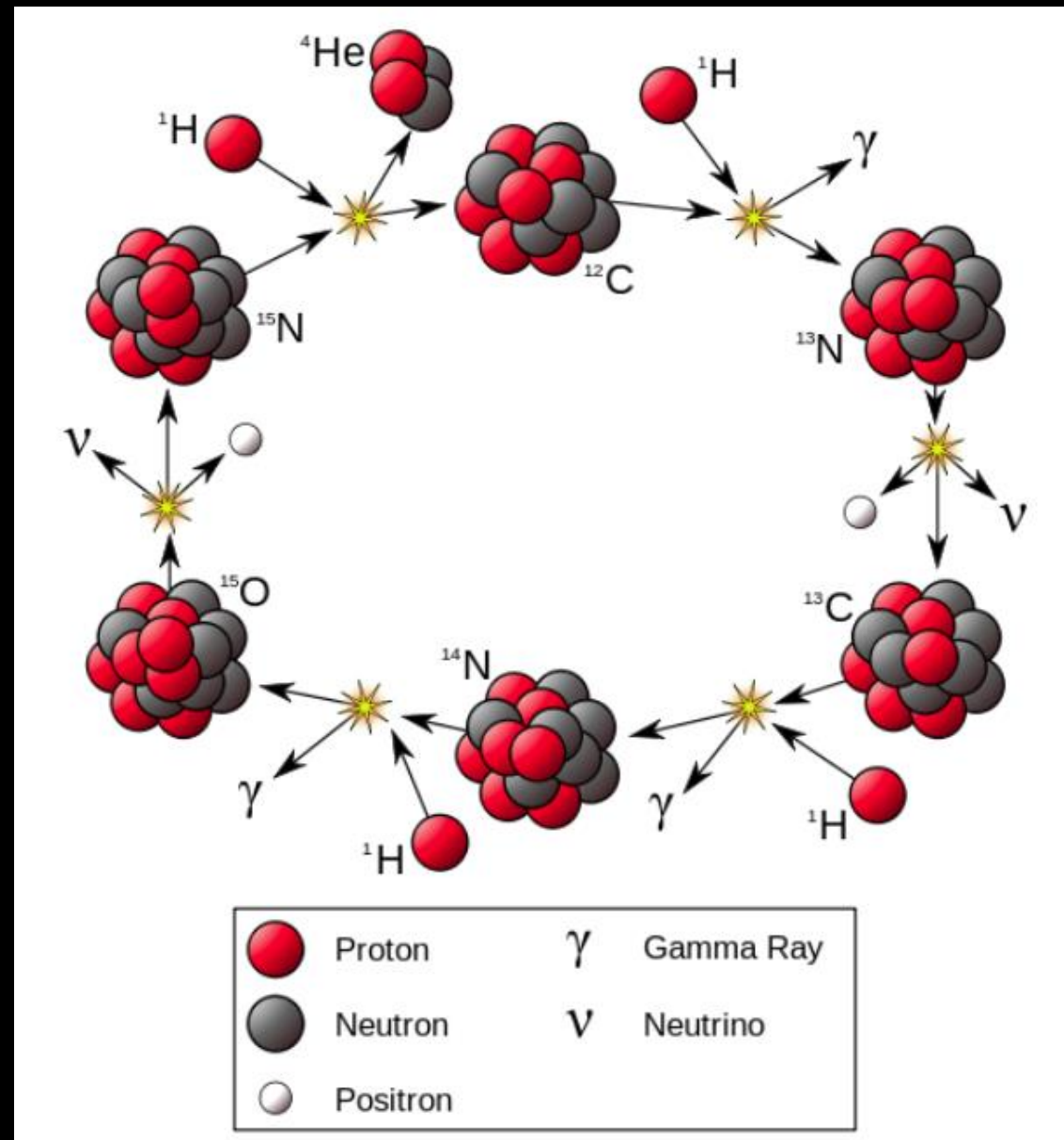
Weizsäcker

A proton-proton ciklus

A CNO ciklus

Csillagfejlődés

gáz és porfelhő gravitációs összehúzódása, ha teljesül a Jeans-kritérium (a tömegre)

minimális és maximális tömeg $0,08-100 M_{\odot}$ naptömeg
az elektrondegeneráció, illetve a sugárzási nyomás miatt

a csillag a fő sorozatba lép, ha beindul a fúzió

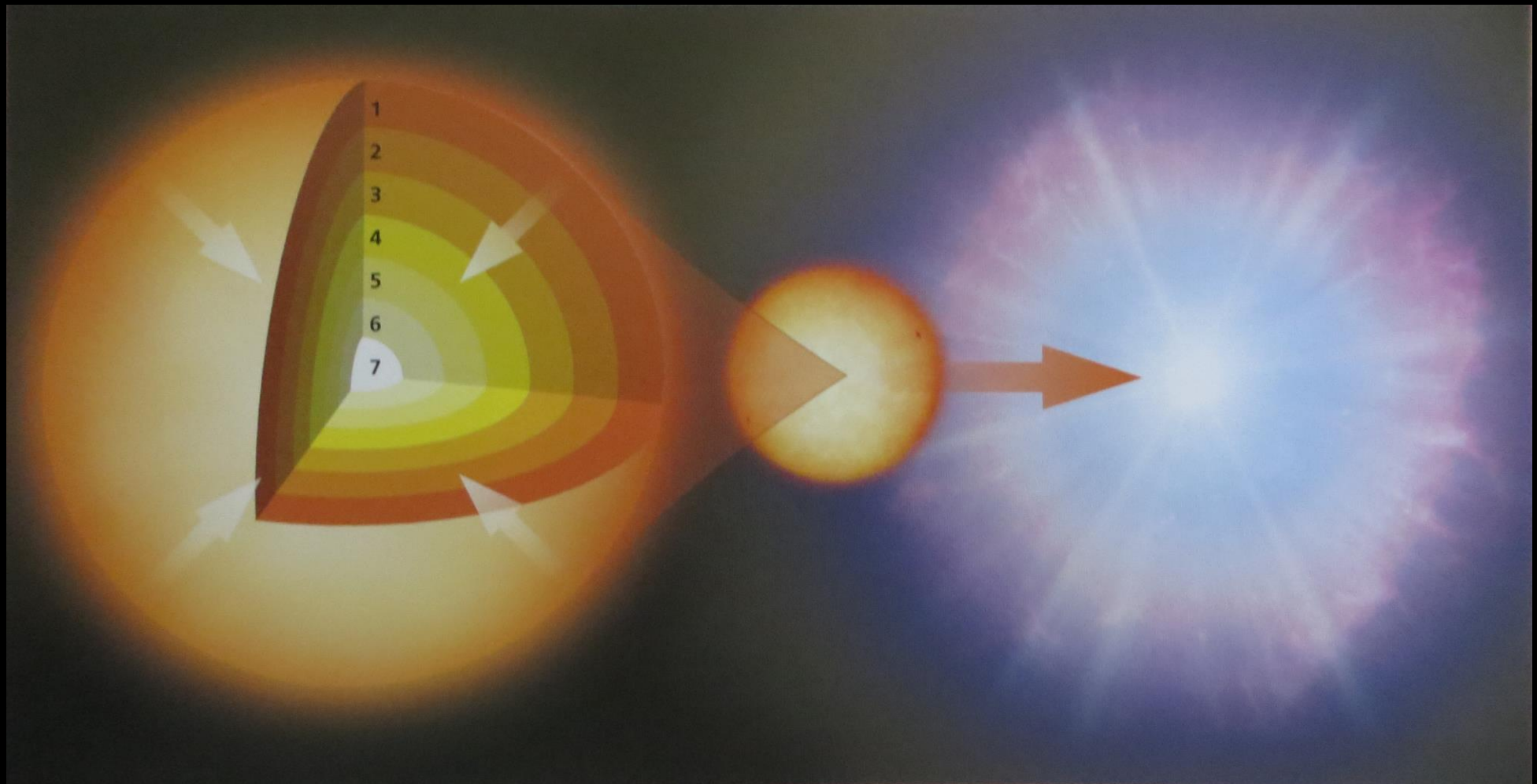
p-p ciklus, CNO ciklus

vörös óriás 3α ciklus

tömegfüggő fejlődési idő és végállapot:

- fehér törpe WD és planetáris köd PN
- Szupernóva SNII

Végállapotok I.

Nagy tömegű csillag $M > 10 M_{\odot} \rightarrow \text{SNII}$

Végállapotok II.

SNII: Rák köd, SN1054,

AGB esetén: M57 Planetary Nebula a Lyra-ban, (Ring-köd.)

Végállapotok III.

Különleges eset: SNIa: csak vasig keletkeznek magok

Vörös óriás állapot

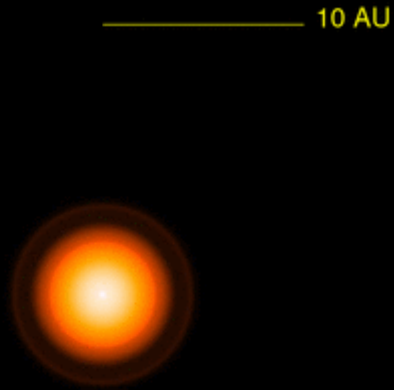
A fősorozat elhagyása, ha a hidrogén 10%-a „elégett”

Hidrogén héjégetés magégés helyett
Felfúvódó külső réteg

Héliumégetés a magban

Magasabb mag, alacsonyabb felszíni hőmérséklet

AGB állapot

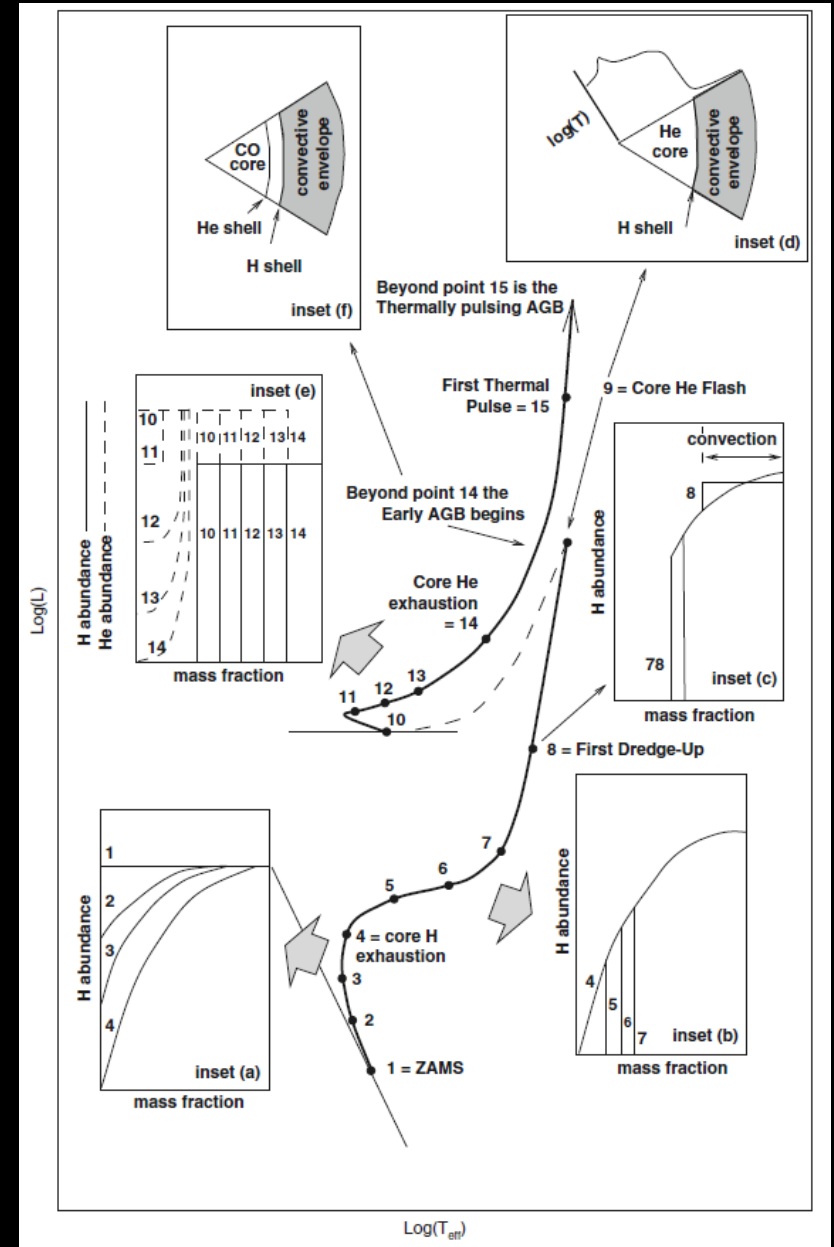
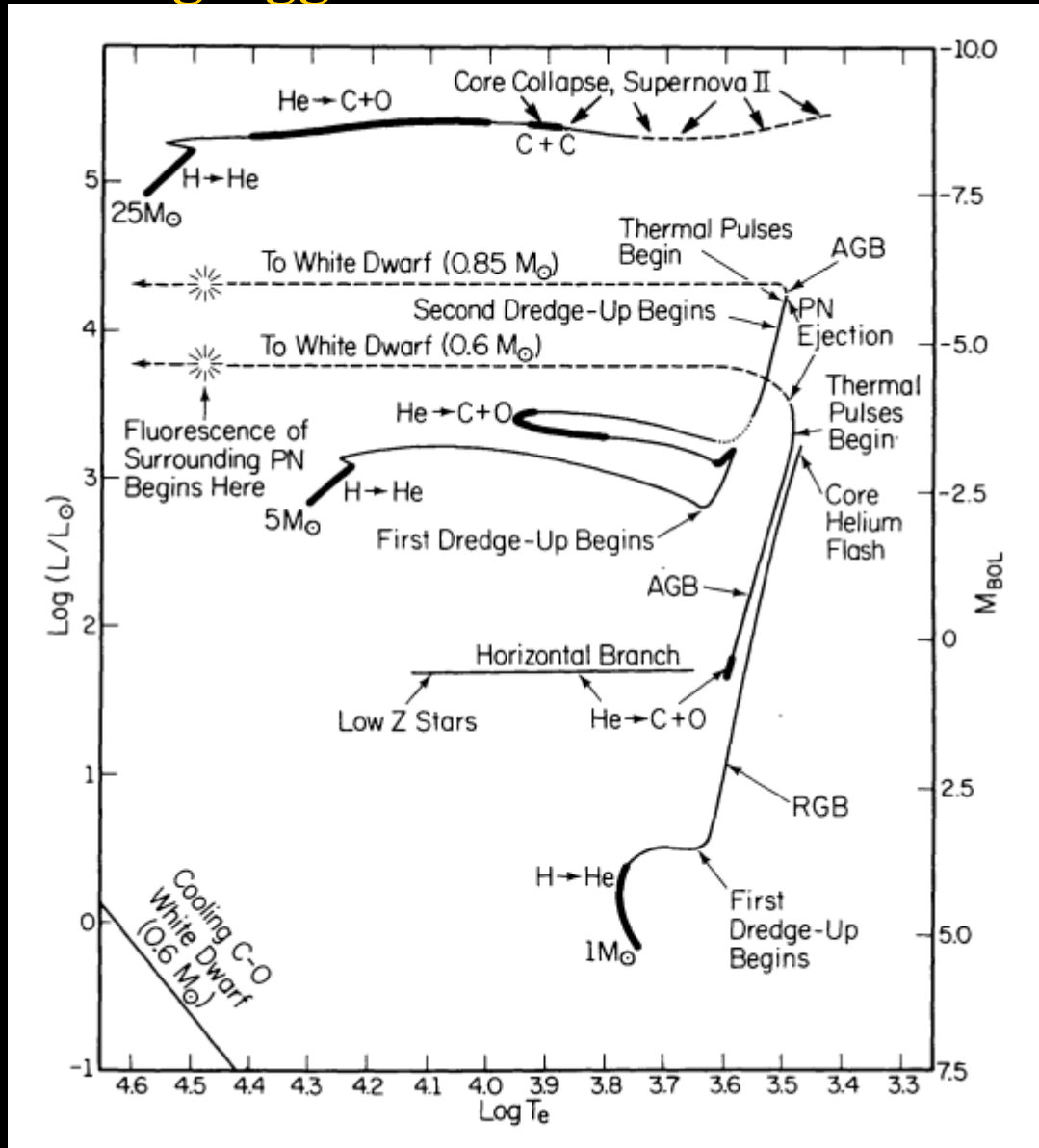
V 0.550 μ m

Animáció!

Tömegfüggő indulás ($0,8-8 M_{\odot}$)
Égetés két héjon felváltva
TP-IP
Felkeveredések
Tömegvesztés

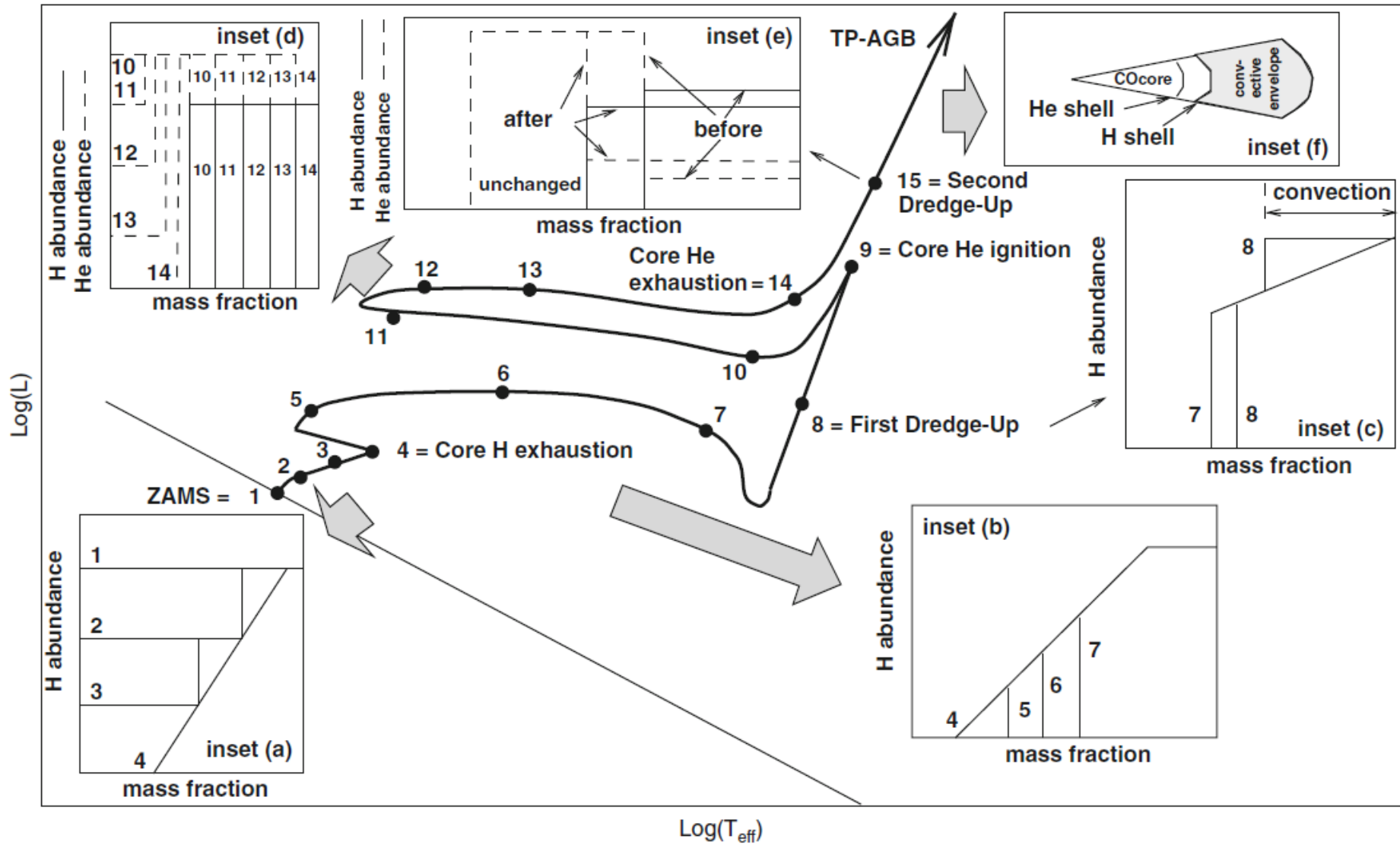
Tömegfüggő evolúció

(Iben, I. jr. 1991, ApJS, 76, 55, ill. Habing 29.)

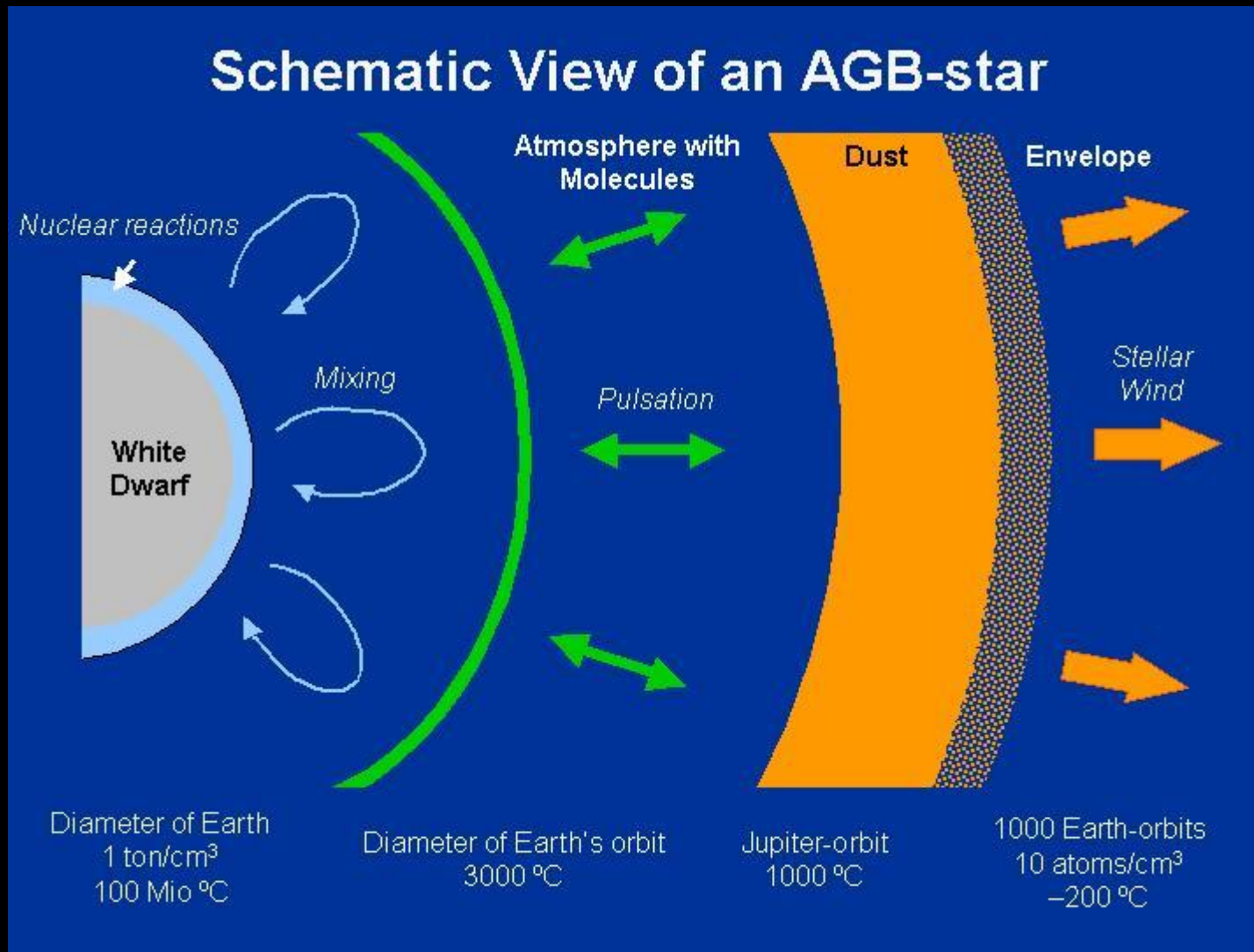
11. Berze Természettudományos Önképzőköri Tábor, Mátraszentistván 2018. 07. 9-13.

Az AGB fázis kezdete $5M_{\odot}$ esetén

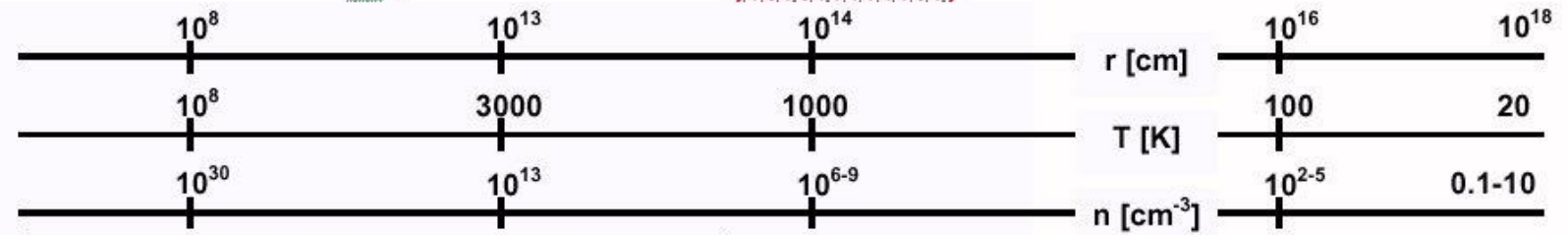
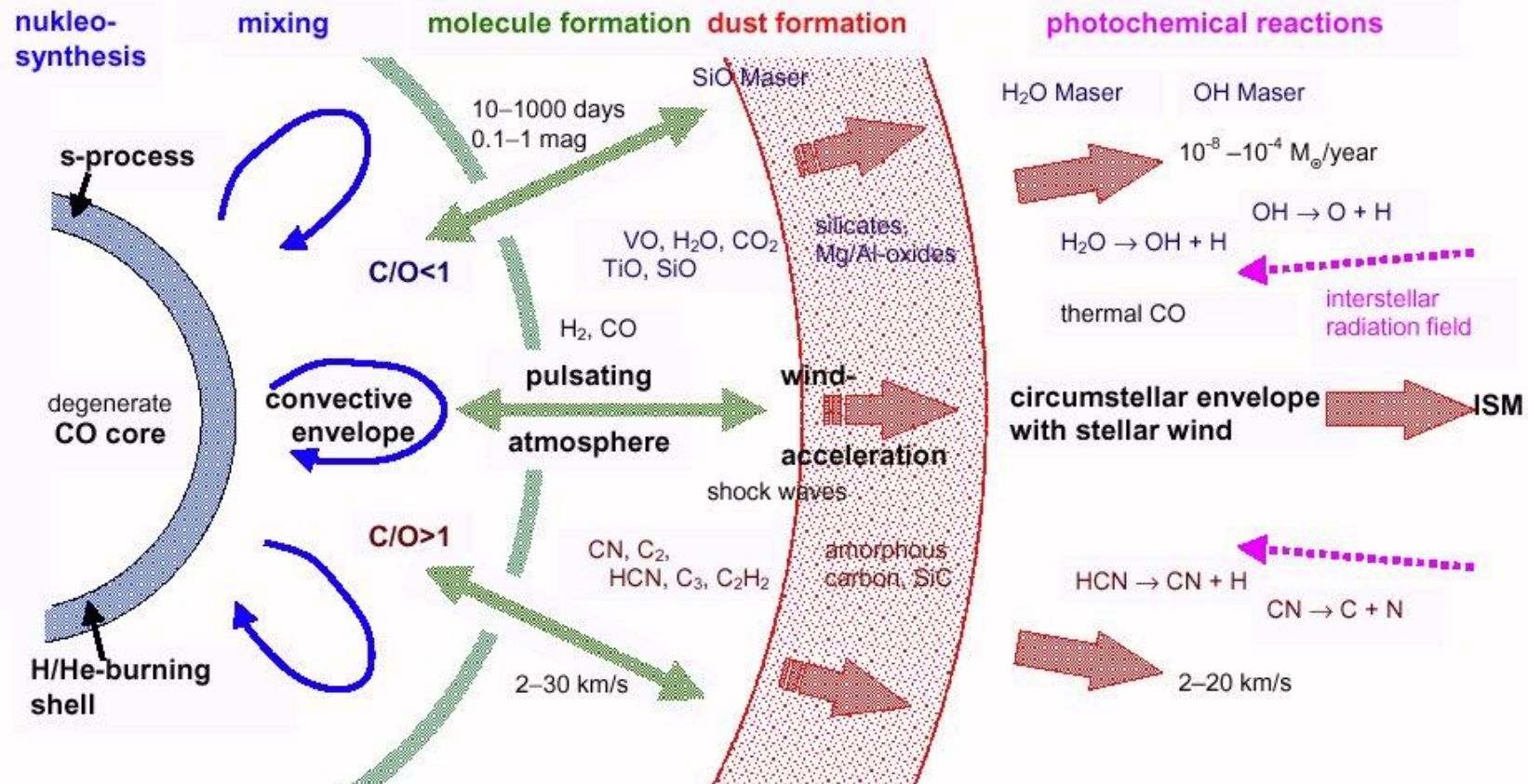
(Habing 30.)

Az AGB csillag szerkezete

(By Josef Hron, Univ. of Vienna)

Schematic view of an AGB star

$1R_{\text{sun}} \sim 7 \cdot 10^{10}$, $1\text{AU} \sim 1.5 \cdot 10^{13}$, $1\text{pc} \sim 3 \cdot 10^{18}\text{cm}$

J. Hron, Inst. for Astronomy, Univ. of Vienna

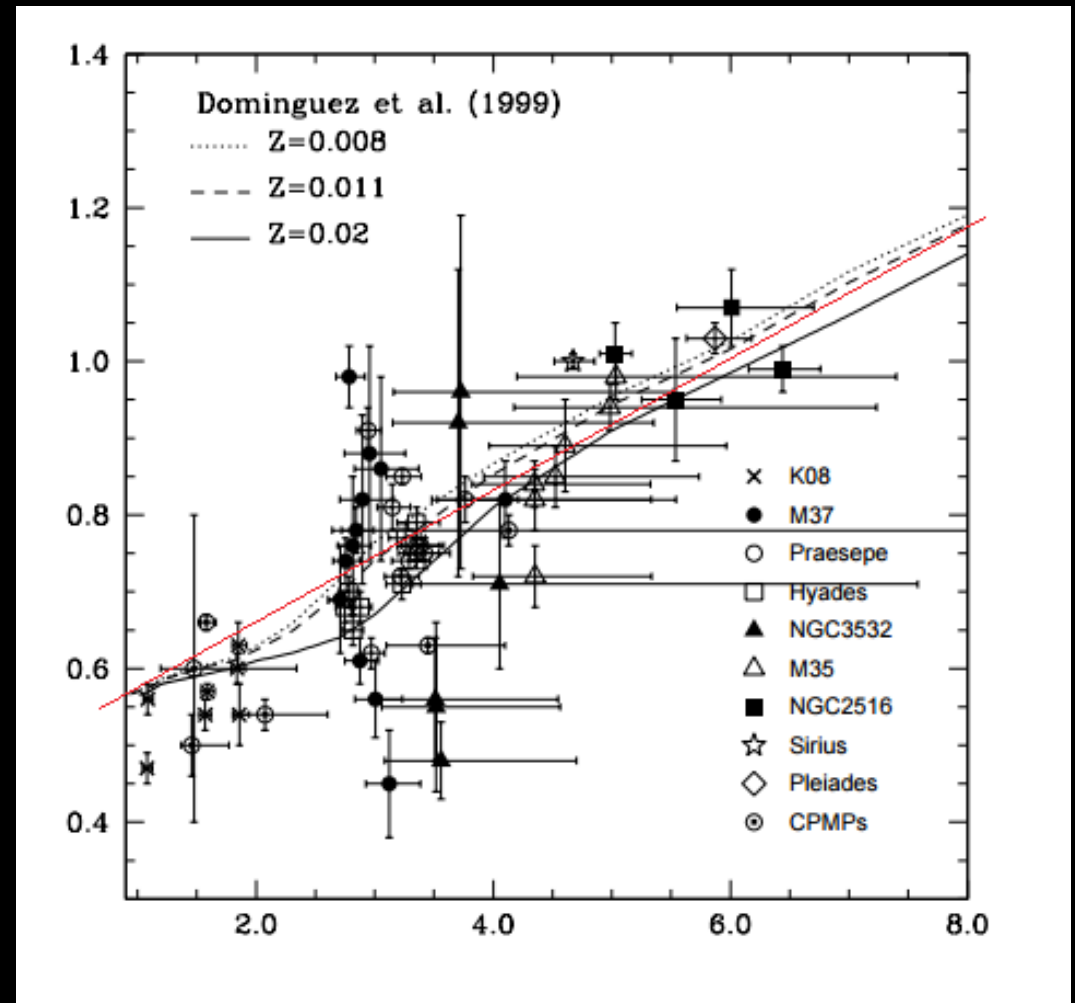
Fehér törpe

Az AGB csillagok végállapota

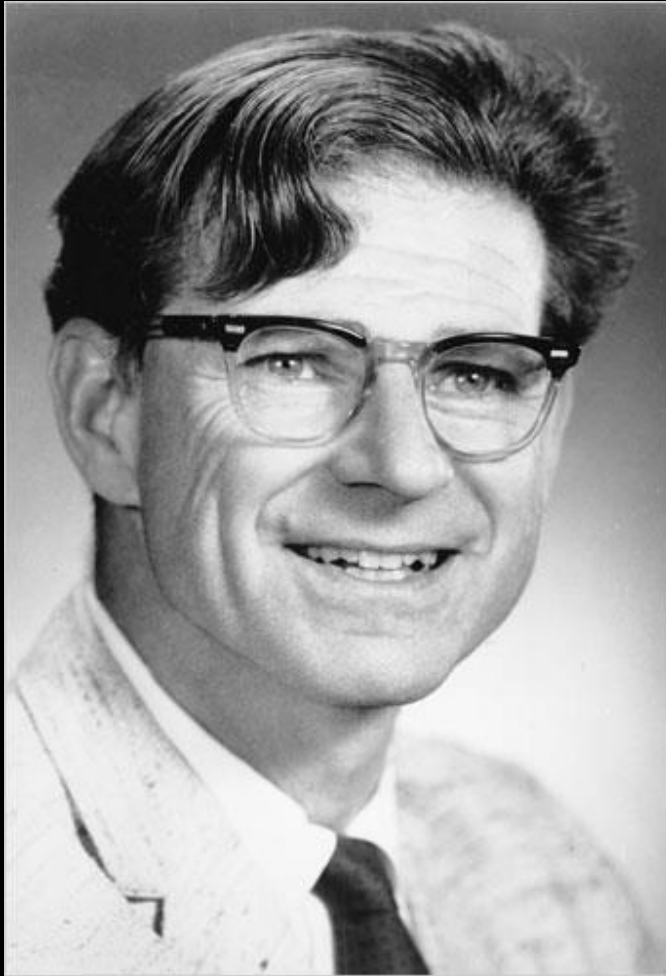
$M < 1,4 M_{\odot}$
ami a Chandrasekhar-tömeg

A többi tömeg a csillagközi térbe távozik, illetve planetáris köd keletkezik

Mekkora tömeg marad egy
AGB- $\rightarrow$ WD átalakulás során?

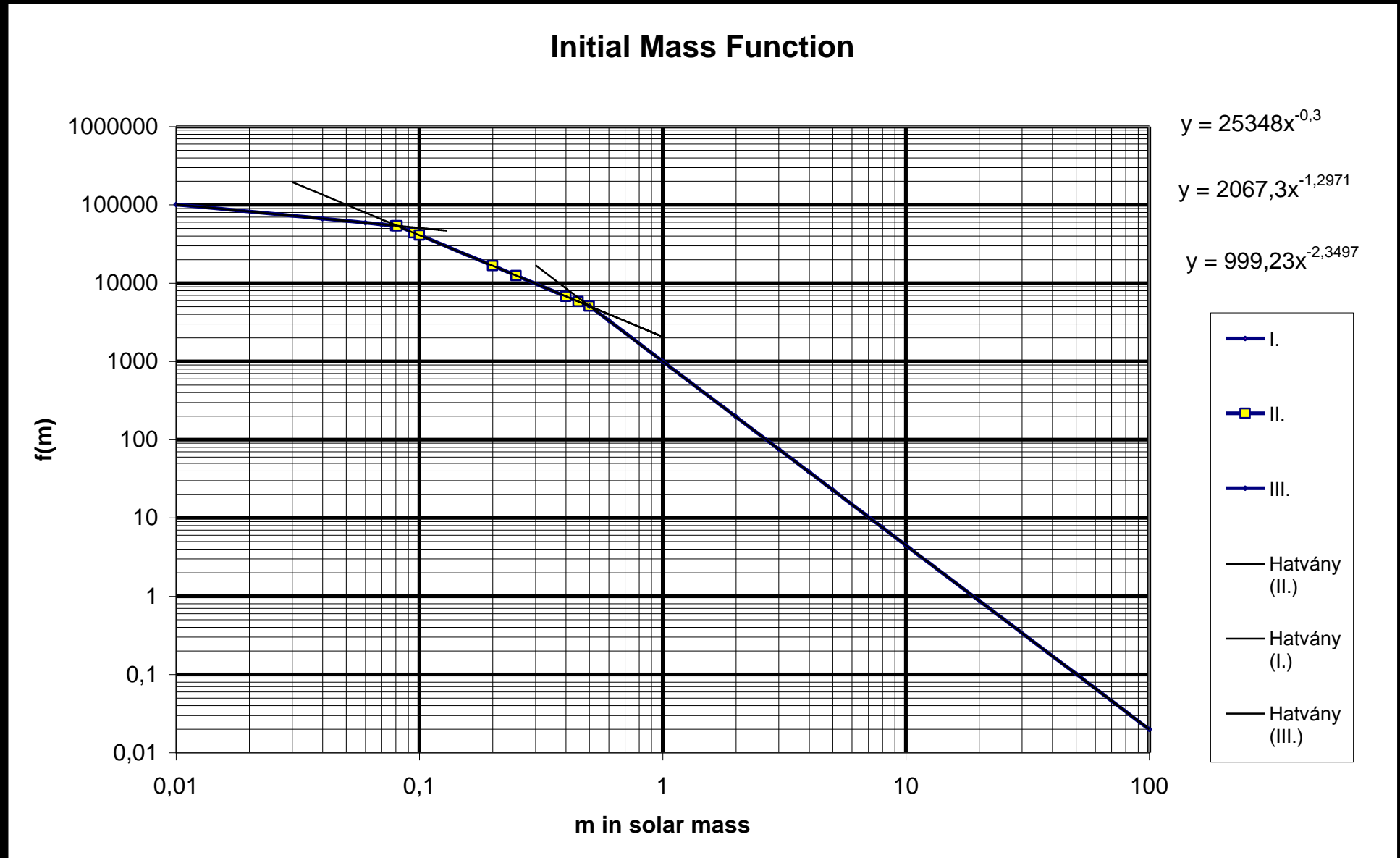
Initial Mass Function IMF

(Edwin Salpeter 1924-2008)

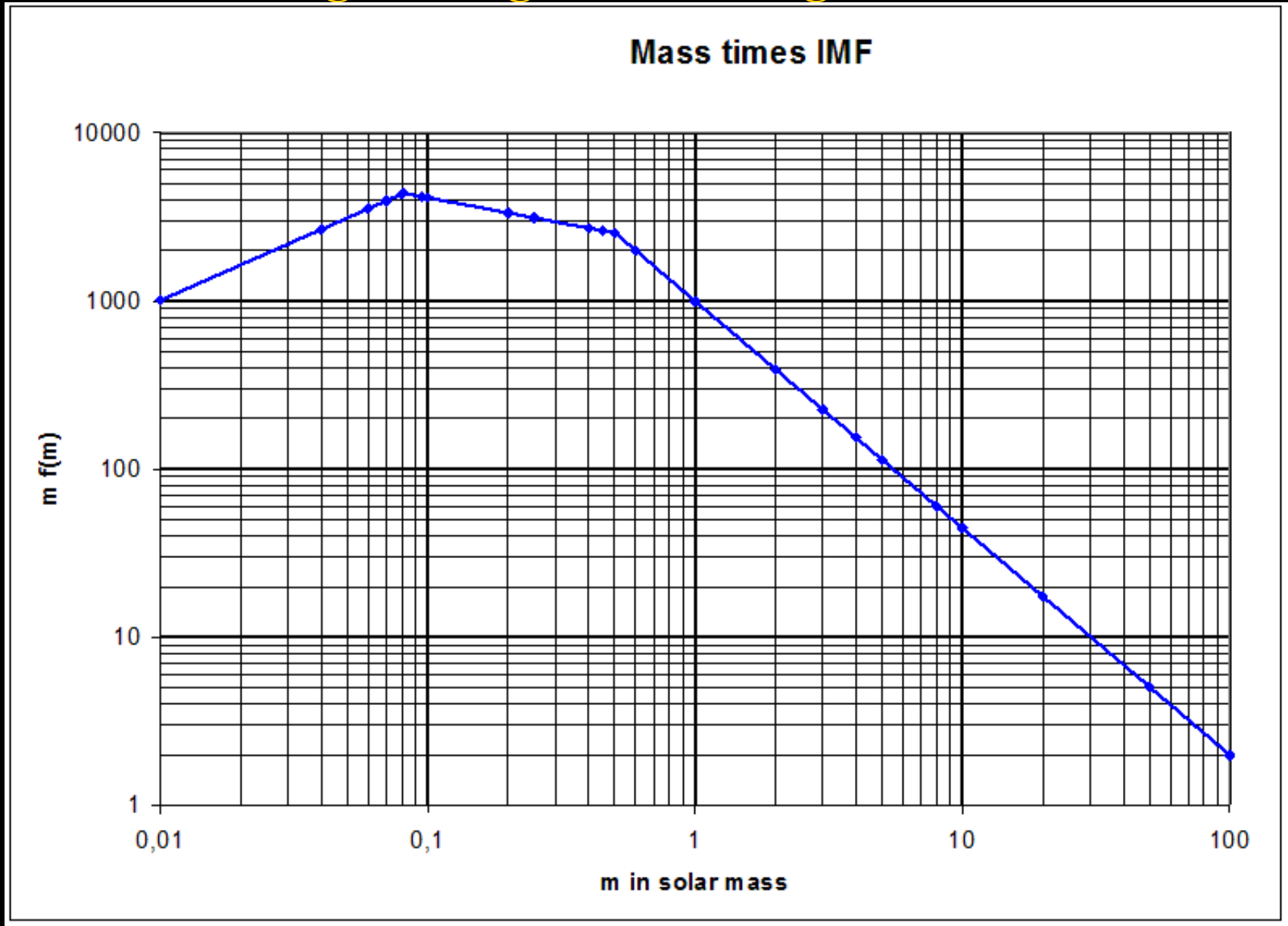
IMF: PDFa különböző tömegű csillagokból mennyi keletkezik

A különböző tömegű csillagok száma

A különböző tömegű csillagok össztömegének eloszlása

Hány AGB csillag van egy populációban és mekkora ezek összömege?

End state	Mass range	Minimum time (year) on main sequence	The age of universe $1,3E+10Y$	Piece percent	Mass percent
Brown Dwarf	0-0,08	$1,5E+13$		7,33	4,44
He WD	0,08-0,25	$5,5E+11$	still on main sequence	61,91	13,37
He WD	0,25-0,5	$7,4E+10$	still on main sequence	28,52	15,20
CO WD	0,5-1	$1,0E+10$	possible	1,36	17,11
CO WD	1-2	$1,3E+09$	possible	0,53	13,42
CO WD	2-4	$1,8E+08$	possible	0,21	10,5
CO WD	4-8	$2,5E+07$	possible	0,082	8,26
ONeMg WD	8-11	$9,8E+06$	possible	0,019	3,17
SN II	11-20	$1,7E+06$	possible	0,019	5,08
SN II	>20	-	possible	0,014	9,41

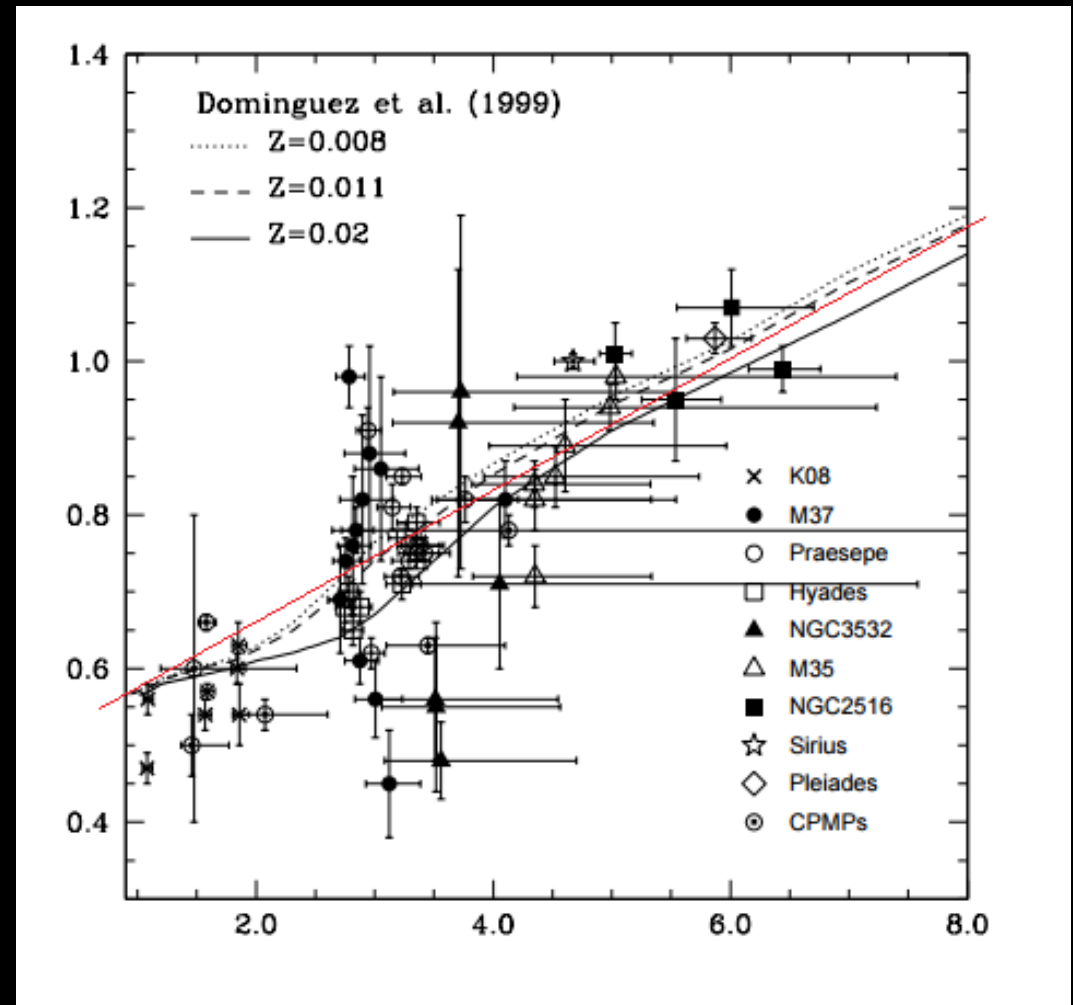
Mennyi anyag (mekkora tömeg) kerül vissza a csillagközi térbe?

A halmaz össztömegéből
81% volt vagy van AGB csillagban.

Ebből
52% ment keresztül AGB fázison és a
tömegvesztés során a kezdeti tömeg
30%-ka tért vissza az intersztelláris
közegbe.

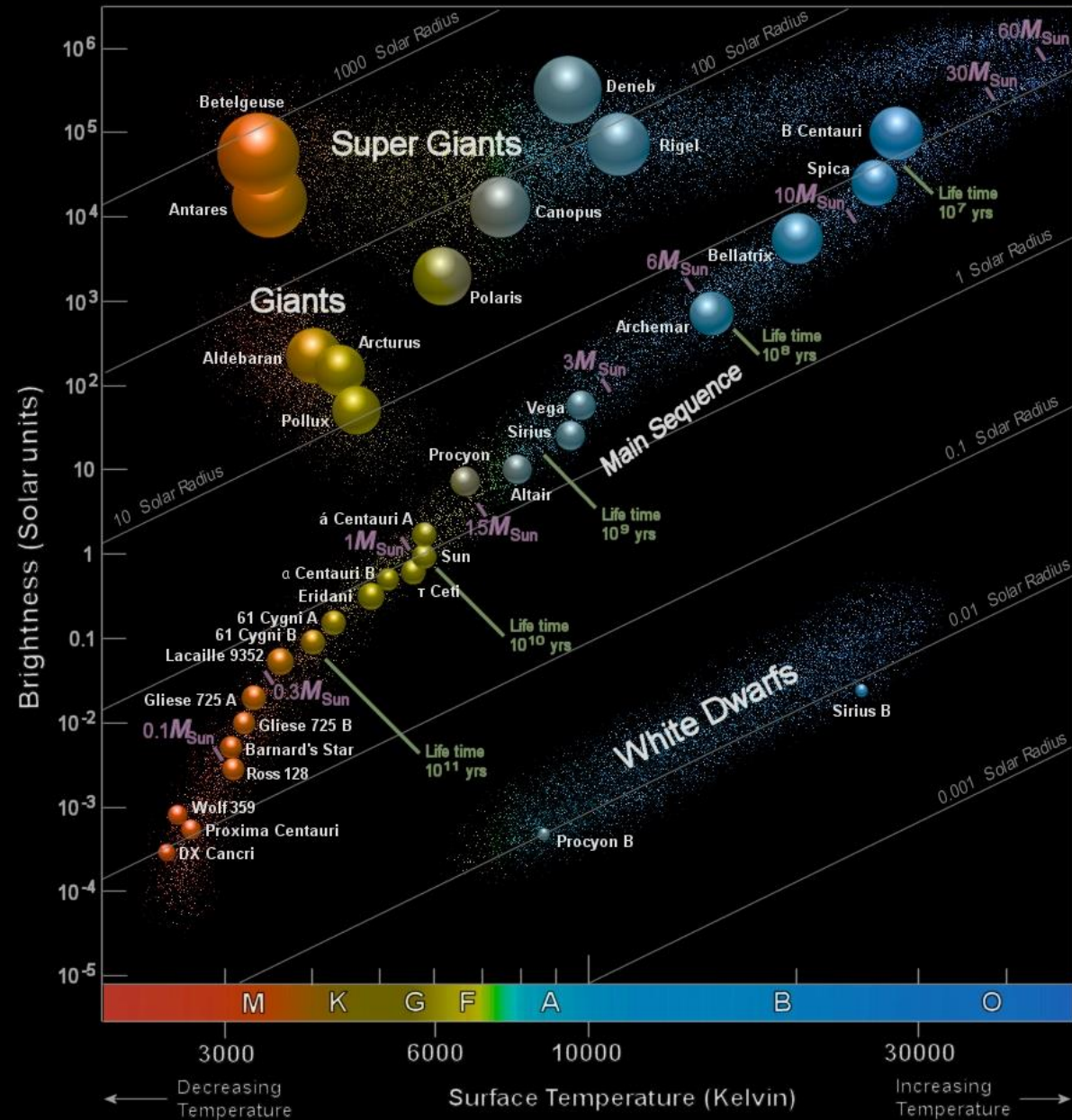
A SNII szupernóvákból a kezdeti
tömegnek csak 14.5% jutott vissza a
csillagközi anyagba.

Az AGB csillagokból a kezdeti tömeg
58% of tér vissza a csillagközi
anyagba és 41% marad fehér
törpékben. Az ezekből (kettős csillagokban lévőkből) keletkező SNIa szupernóvák
további járulékot adnak.

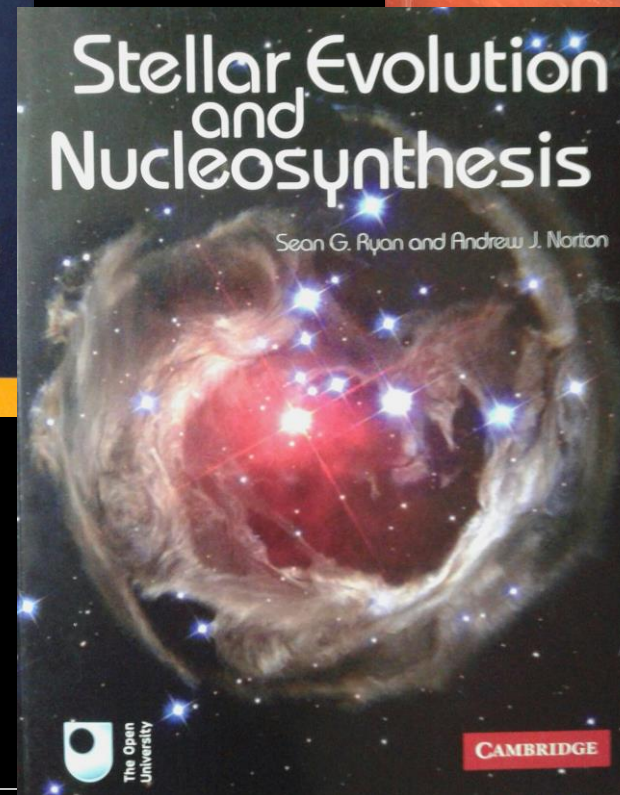
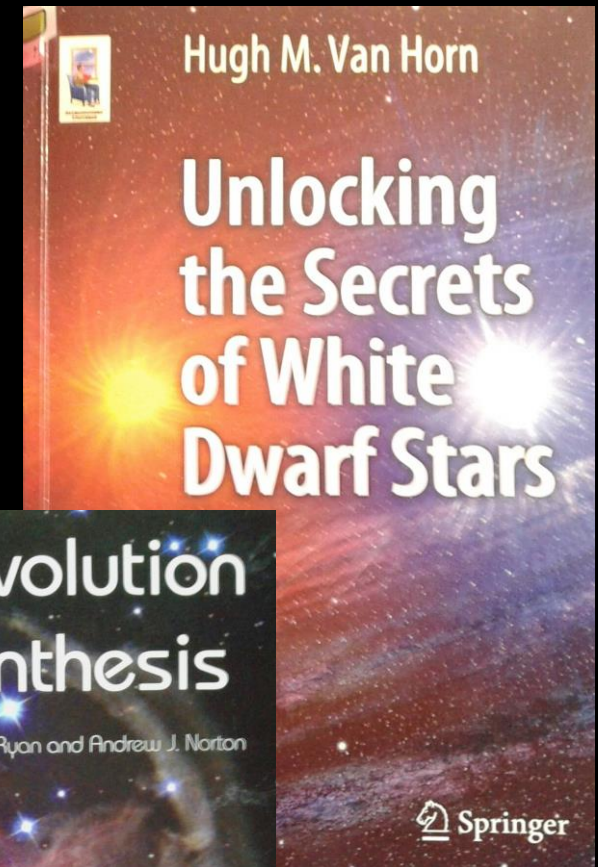
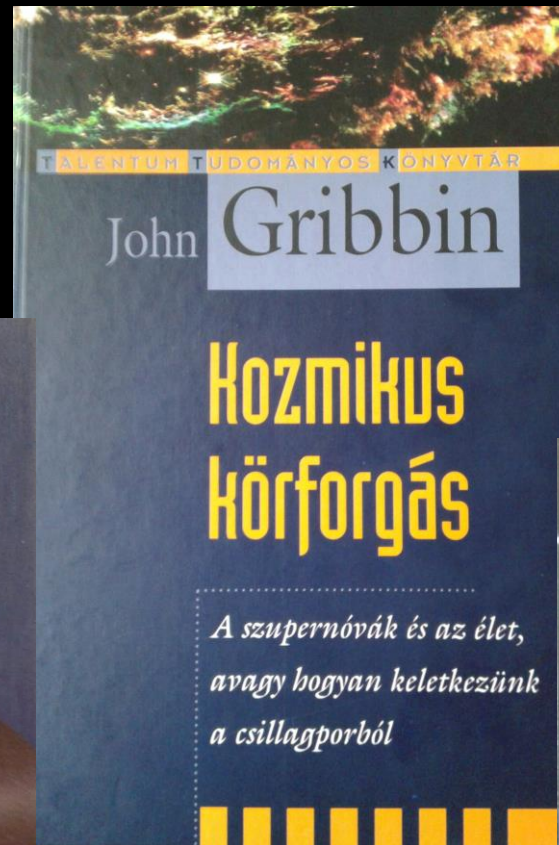
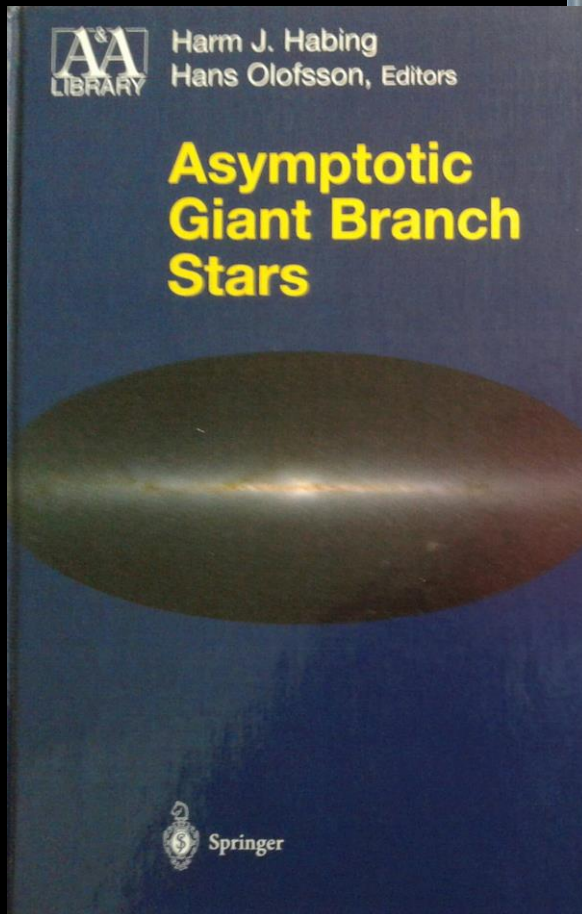

A HRD másként

Hertzsprung-Russel Diagram

Néhány könyv az érdeklődőknek

11. Berze Természettudományos Onképzőköri Tábor, Mátraszentistván 2018. 07. 9-13.

Kiss Miklós PhD

**Köszönöm a
figyelmet!**